

Розкриття вчення про седмичне число Таїнств в Священному Писанні та древніх Отців і Вчителів Церкви

Богдан Тишкевич

У статті розкривається православне розуміння Святих Таїнств, зокрема їх седмичне число, два аспекти – божественний і людський, зовнішня форма та внутрішній зміст. Ключові слова: Священне Писання, Передання, святі отці, таїнства.

У Священному Писанні вчення про Таїнства, як і про все догматичне вчення, хоч і без сумніву є, проте без ґрунтового наукового розкриття і без точного формулювання. Проте протестанти, коли говорять про догмати, зауважують, що «на письменників Біблії не можна дивитись як на вчених богословів», а тому не можна вимагати від них ґрунтового розкриття їхніх думок та систематичного викладення цих думок і вираження їх у коротких і точних формулах. Треба дивитися на них, як на людей, що служили вірі, а не науці, що писали у зв'язку з релігійними потребами часу, людей, що мали на меті допомагати справі спасіння, а не будувати наукову систему.

Признаючи ці положення щодо багатьох догматів, протестанти забувають їх, коли справа торкається священства та Таїнств. Вони вимагають від Священного Писання ґрунтового викладення і точного формулювання вчення про кожне з Таїнств окремо і всіх їх разом, і не находячи в ньому нічого подібного, говорять, що там згадується тільки про два Таїнства. Православна богословська наука відрізняє із всього, що знаходиться у Св. Писанні, зміст вчення від його форми, догматичну думку від зовнішньої оболонки і не вимагає для інших Таїнств більш докладного викладення і більш точного пояснення¹.

¹ Мартин Лютер. О свободехристианства. 1520 // Источники по истории Реформации. – М., 1906. – Вып. 1. – С. 57.

Згідно з православним вченням Церкви, непогрішність її заключається в єдино дарованій істинній Церкві, що має обов'язок і перевагу зберігати всеціло і незмінно Одкровенне вчення. Це утверджується на тому, що вона має Ісуса Христа Головою Церкви і Святого Духа – «керівником». При такому істинному розумінні непогрішимості Церкви, робиться очевидною частина вчення і про те, що Церква промовляє через своїх пастирів. Єпископство, установлене Богом для управління Церквою, коли говорить від імені Церкви, стверджує її вірування. Якби Церква не була непогрішима, то Вона не була б під керівництвом Святого Духа. І якби її пастирі не могли говорити від її імені, то вона не могла б себе проявляти.

Таким чином, якщо подивитись на вчення Священного Писання про Таїнства із зовнішньої сторони, то виходить, що кожна із семи священнодій, що сьогодні називаються Таїнствами і надають особливі благодатні дари, не є розкриті ґрунтовно. Також у Священному Писанні немає прямої відповіді на те, як саме відноситься благодать, що дарується в Таїнстві, до видимих елементів: води, хліба і вина. Проте деякі вислови Св. Писання дають безсумнівне право допускати тісний взаємозв'язок між благодаттю, або внутрішньою стороною Таїнства, і зовнішньою, а саме місця, що відносяться до Таїнств: хрещення, миропомазання, євхаристії, покаяння, священства².

Проте стосовно деяких Таїнств немає і таких вказівок, а саме відносно шлюбу і соборування. Тут Св. Писання, ясно говорячи про велике значення шлюбу і про благодатні плоди при соборуванні, не вказує на відношення між благодаттю і зовнішньою стороною Таїнства. Ми не зустрічаємо також ґрунтовних і прямо сформульованих відповідей на питання, чи залежить дійсність Таїнства від віри і благочестя його виконавця, чи не залежить. А дієвість потрібно при цьому розрізняти (дія на людину в осудження чи в спасіння). Короткі без ґрунтовного розкриття відповіді дає Св. Писання на деякі з цих питань, що стосуються двох Таїнств: хрещення і євхаристії. Розповідаючи про кожне з Таїнств окремо, Св. Писання не з'єднує існуючі особливості, спільні для всіх Таїнств, в одне окреме поняття Таїнства. Проте це поняття знаходиться у Св. Писанні, але воно ще не отримує тут вира-

² Дис. 27. Ботвинский Е. О седмиричном числе Святых Таинств в Православной Церкви. – Б.м. Б. г. – С. 36.

ження в слові, в одному визначеному терміні. Таке слово не зустрічається у Священному Писанні, хоч знаходиться в його духовному змісті багатьох місць. Так само, хоч і зустрічається у Св. Писанні дуже часто, але не відноситься до Таїнств, як загальне поняття, для позначення саме цих семи найважливіших священнодій на відміну від інших, що не мають такої важливості. Наприклад, у словах Ісуса Христа слово має досить широкий зміст особливо в поєднанні³.

Певний вираз мав в устах Христа Спасителя досить широке значення. Наприклад, словосполучення «Царство небесне, царство Боже» в устах Господа Ісуса Христа означало деколи все вчення Спасителя і все взагалі домобудівництво спасіння людини, яке він мав звершити, деколи справу викуплення і утвердження самої справи викуплення, деколи спільноту віруючих у Нього, у майбутню Його Церкву. А в Євангеліях Марка (Мк. 4, 11) і Луки (Лк. 8, 10) (порівн. Мф. 13, 11) під цим мається на увазі таємниче вчення, що сповіщалося ґрунтовно і в прямому формулюванні тільки деяким людям.

Апостоли використовували цей вислів для позначення або всього вчення віри Христової, або окремих пунктів віри, а також узначенні символу, образу. Так, у першому значенні ап. Павло говорить про дияконів, що вони повинні зберігати таїнство віри в чистій совісті, просить християн молитись за нього, щоб йому дане було слово – устамивідкрито з сміливістю сповіщати таємницю благовістя, щоб Бог відкрив йому двері для слова сповіщати таємницю Христову. Про себе він говорить, що він служитель Церкви, і має таке призначення, щоб виконувати Слово Боже, сховану таємницю, що нині відкривається святим Його, яким благословив Господь показати, яке багатство слави в таємниці цій для язичників, яка є Христос у вас. Віруючі з'єднані в любові для всякого багатства досконалого розуміння, для пізнання таємниці Бога і Отця і Христа, де сховані всі скарби премудрості і розуміння. Яким би не було великим значення таємниць віри, але воно нічого не означає без любові. Апостол називає великою таємницею благочестя всі найважливіші справи Христові, починаючи з втілення і закінчуючи вознесінням. Бог, зі слів апостола, відкрив таємницю своєї волі про спасіння через Христа. Апостолу Бог через одкровення сповістив ту таєм-

³ Дис. 630. *Стыранкевич К. О Таинстве Миропомазания. (Историко-археологический очерк).* – К., 1875. – С. 37.

ницю (про що і раніше писав він – апостол і з чого його читачі могли зрозуміти, як він розуміє цю таємницю), що і язичники ввійдуть у тіло Христове. Йому, меншому з апостолів, даровано було відкрити всім, у чому полягає причастя і таємниці, сховані від віків у Бозі. Апостол не хоче залишити віруючих у незнанні тієї таємниці, що іудеї через якийсь час навернуться до Христа. Сповідчає він також і ту таємницю, що при кінці світу не всі ми помремо, але всі перемінимось⁴.

Виходячи з цього, навряд чи можна зрозуміти, при назві апостолом себе самого й інших апостолів будівничими таємниць Божих, вказівку саме на «зовнішні засоби благодатного освячення» або на Таїнства в стислому значенні. Під будівництвом таємниць Божих апостол, імовірно, розумів те ж, що і під сповіщенням таємниці благовістя, під сповіщенням таємниці Христової і під виконанням слова Божого, під таємницею, схованою від віків і родів. Правда, під будівництвом міг він розуміти не тільки просте сповіщення вчення Христового, але й дію благовістя апостольського на душі віруючих, а, значить, уявляв себе і інших апостолів засобами дії благодаті попереджуючої, а, значить, і благодаті спасаючої за вірою в Христа, і благодаті, помагаючої людині дієво, після Хрещення засвоювати спасіння Христове, рости, удосконалюватись духовно. Таким чином, під будівництвом таємниць міг він розуміти весь процес засвоєння людині і людиною спасіння Христового, за вірою в Христа. Але, і в такому випадку, поняттю «Таїнство» він, імовірно, давав інший, більш широкий об'єм, а не використовував цей вираз для позначення саме священнодій, що сповіщають благодать у чуттєвих знаках, чи Таїнств у вузькому сенсі⁵.

Крім того, в Апокаліпсисі зустрічаються вирази, що використовуються в символічному значенні: *«Коли затрубить сьомий ангел, звершиться таємниця Бога, як він благовістив рабам своїм пророкам»*. У розумінні образу чи символу, вжито слово і у відношенні до шлюбу, оскільки апостол додав: *«Я говорю щодо Христа і Церкви»*. В усій Його промові відбувається співставлення шлюбу чоловіка і жінки з шлюбом Христа і Церкви. Без сумніву, використовуючи в такому розумінні це порівняння, апостол зовсім не хотів поставити шлюб у

⁴ Дис. 86. Нежданов В. О благодатном обновлении и освящении жизни Христианской чрез Таинства. – К., 1843. – С. 38.

⁵ Дис. 27. Ботвинский Е. О седмиричном числе Святых Таинств в Православной Церкви. – Б.м. Б. г. – С. 54.

ступінь простої символічної дії, а, навпаки, хотів розкрити ту думку, що шлюб являє собою таку ж повну благодатного освячення дію, як і дія шлюбу Христа і Церкви⁶.

Отже, хоч у Св. Писанні й використовується це слово, але воно не має тут значення терміна, що виражає поняття Таїнства, як поняття, що вміщує в собі поєднання кількох догматичних думок відносно відомих семи священнодій. Взагалі Св. Писання, говорячи про кожне з семи Таїнств так, як можна говорити тільки про Таїнства, а зовсім не про обряд, формально, все ж, не об'єднує всіх Таїнств в одному загальному понятті і якому-небудь відповідному йому терміні. Якщо і можна знаходити у св. Книгах деякі сліди узагальнення, то тільки відносно трьох Таїнств: Хрещення, Миропомазання, Євхаристії.

Так, св. ап. Павло, бажаючи показати євреям дещо більш досконале, ніж початки вчення, розкриває в декількох главах те, що він називає кращим, а саме вчення про першосвященниче служіння Господа Ісуса Христа на землі і на небі і про жертву євхаристичну, хоча говорить про все це не цілком роздільно. Можливо через те, що всі вони знаходяться в найбільш тісному зв'язку між собою. Таким чином, ап. Павло всю дію входження християнина в Церкву Христову або поступове сходження до досконалості заключає в трьох священнодіях: Хрещенні, покладенні рук і при перенесенні євхаристичної жертви, якою наче скриплюється завіт кожного віруючого з Богом. У порівнянні з останньою, перші дії є початком досконалості. Євхаристична жертва одна може зробити те, що не могли зробити всі старозавітні жертви, тобто зробити людину досконалою⁷.

Отже, відносно ступеня розкриття і формулювання догматичного вчення про Таїнства у Св. Писанні ми приходимо до наступних висновків: *а)* не дивлячись на велику кількість, ясність і рішучість свідоцтв святих письменників про всі сім священнодій, як Таїнства в тісному значенні, формальна сторона цього вчення розкривається в незакінченому вигляді, порівняно з нинішнім її виглядом; *б)* усі складові частини для утворення і загального поняття Таїнства в нинішньому значенні дані в Одкровенні і значить поняття «*таїнство*», якщо роз-

⁶ Дис. 86. Нежданов В. О благодатном обновлении и освещении жизни Христианской чрез Таинства. – К., 1843. – С. 25.

⁷ Дис. 394. Энеидов В. О присутствии Тела и Крови Христовой в Евхаристии. – К., 1843. – С. 54.

глядати його зі сторони змісту є поняття Одкровення; але справа утворення формальної сторони даного в Одкровенні поняття, чи загальної форми, що повинна об'єднувати в собі окремі священнодії і вміщувати складові частини догматичного про них вчення – надається майбутнім часам; в) до того ж часу віднесено і встановлення відомого вислову, як терміну для позначення цього поняття, яке, хоч і використовується у Св. Писанні, але в інших значеннях; 2) майбутньому часу надається і справа короткої і наскільки можливої точної догматичної формули для вираження догматичного вчення про Таїнства⁸.

Існуючі на Заході Римо-Католицькі і протестантські погляди на історичні дані для догматичного вчення про сім церковних Таїнств на перший погляд різні, проте все ж мають дещо подібне.

Протестанти вважають, що вчення про сім Таїнств не дане в Одкровенні. У Св. Писанні, на думку протестантів, є вчення лише про два Таїнства: Хрещення і Євхаристію. Ці священнодії і називалися Таїнствами, хоч це слово в древній Церкві мало більш широке значення. Потім, як вони вважають, почала втрачатися чистота апостольської віри в «Таїнства», тому що з дуже раннього часу, хоча спочатку дуже мало, почалося збільшення Таїнств. Словом Таїнство почали називати й інші священнодії. Ці нові священнодії час від часу то ставили в один ряд з боговизначеними Таїнствами, то не ставили. Так продовжувалося, за словами протестантів, до тих пір, поки з часу Августина не почалося швидке збільшення Таїнств і їх появилося на початок XI ст. так багато, що стало необхідним розділити їх на класи. І саме таким чином остаточно виділилися сім священнодій з усього масиву Таїнств. Ця остання робота належить Заходу, а саме відомому схоластику Петру Ломбарду. А з Заходу це вчення про існування тільки семи Таїнств перенесене на Схід. Такою є протестантська теорія утворення вчення про сім Таїнств, в закінченому її вигляді. Але протестанти не бачать дуже важливої невідповідності у своїй теорії. Справедливо стверджуючи, що слово «Таїнство», на мові древніх Отців і навіть після них до Петра Ломбарда, мало досить широкий зміст, вони все ж свою історичну теорію послідовного збільшення Таїнств основиють на тому, що до будь-якої із священнодій надається ця назва. Якщо це слово в значенні спеціального терміну є явленням

⁸ Дис. 27. Ботвинский Е. О седмиричном числе Святых Таинств в Православной Церкви. – Б.м. Б. г. – С. 59.

пізнішим, то чи можна будувати з його використанням у період давніх св. Отців які-небудь припущення? Це слово з усіх Таїнств використовується найчастіше в древності при назві Хрещення і Євхаристії, хоч, крім того, цим словом називали багато чого іншого, що зовсім не відноситься до літургічної області⁹.

Отже, якщо не сформульованість древньо-церковної термінології заставляє протестантів звертати увагу на те, як св. Отці розмірковують про Хрещення і Євхаристію, то чи не потрібно було б протестантам дотримуватися того ж методу дослідження й відносно інших Таїнств. Але цього вони не роблять, а зразу вирішують, що інші Таїнства з'явилися пізніше, коли були прийняті всіма і коли до їх назви стали використовувати слово Таїнство¹⁰.

Дещо подібну помилку роблять і римо-католики при користуванні історичними відомостями про Таїнства. Проти протестантів вони стараються виставляти відносно кожного з Таїнств такі відомості, у яких би зустрічалось слово «*тайнство*» і головним чином стараються, щоб набрати таких місць побільше за кількістю і древніших за часом. А в пояснення того факту, що в творах св. Отців не зустрічається ні формули седмичного числа Таїнств, ні навіть, як у багатьох св. Отців, назви більшості Таїнств Таїнствами, вказують нам *disciplina arcani* і через це дають зрозуміти, що давні письменники, на їх думку, не хотіли, без особливих причин, говорити перед всіма, скільки саме християнських Таїнств і які вони в християн. У пізніший час деякі з римо-католиків старалися відкинути таке пояснення. Наприклад, в одному з таких пояснень автор, вирішивши прослідкувати використання слова *sacramentum* у творах Західних св. Отців до Августина включно, приходить до того висновку, що це слово на мові св. Отців мало досить широкий і різноманітний зміст. Але і цей автор (Грене) забагато значення надає тому, що Таїнства називались цим словом. На його думку св. Отці, через назву цим словом деяких Таїнств виражали думку про присутність у цих священнодіях особливої благодаті, що освячує людину через зовнішні чуттєві знаки¹¹.

⁹ Дис. 86. Нежданов В. О благодатном обновлении и освещении жизни Христианской чрез Таинства. – К., 1843. – С. 39

¹⁰ Дебольский Г. Православная Церковь в ее таинствах, богослужении, обрядах и требах. – М., 1994. – С. 58.

¹¹ Дис. 27. Ботвинский Е. О седмиричном числе Святых Таинств в Православной Церкви. – Б.м. Б. г. – С. 48.

Римо-католики змішують тимчасове з вічним, змінне з незмінним. Стараються вивести саму форму, яку через якийсь час отримало вчення про Таїнства, що вийшло на ступінь вчення, яке було дане з самого початку існування Церкви в Переданні, але до часу зберігалось в *indisciplinacani*. Протестанти так само, хоч притримуються зовсім іншого погляду на цей предмет, але подібно до католиків дивляться на пізнішу форму вчення про Таїнства не як на форму, а як на новий елемент, що приносить щось суттєве в зміст віри, ніби як новий догмат, нове вчення, якого не було раніше в Церкві і в Переданні. Отже, і ті й інші подібні між собою в тому, що не відрізняють, змішують форму і зміст Богооткровенного вчення про Таїнства.

Православне вчення про Таїнства має два аспекти – божественний і людський. Не обговорюючи природного, людського, що наче не може бути в єднанні з божественним, без порушення святості і чистоти останнього, подібно до протестантів. Строго відрізняючи форму від змісту у вченні про Таїнства, вважаючи форму і сам термін «*Таїнство*» стороною догмата зовнішньою, несуттєвою, що мала до певного часу зміни, а самі Таїнства і погляд на них Церкви, або церковне вчення богооткровенним змістом церковного Передання. У теперішній час вчення про Таїнства цілком сформоване, їх є сім, а слово «*Таїнство*» є умовним терміном, з яким з'єднується відомий зміст. Цей термін є в Православній Церкві загальним поняттям, що поєднує в собі чотири догматичні думки: *а)* що через певні священнодії віруючі отримують дари благодаті; *б)* що ці дари подаються під дією видимої сторони, чуттєвого елемента або священнодії, а не безпосередньо самим Богом, так що благодать у Таїнстві тісно з'єднана з видимою її стороною; *в)* що такі способи сповіщення благодаті віруючим установлені самим Богом і доручені для виконання їх особливим, поставленим для цього особам (церковна ієрархія), і що таких способів сходження благодатних дарів на віруючих тільки сім, не більше і не менше¹².

Всіма цими ознаками Таїнства відрізняються від обрядів, і всі ці думки виражають у нас тепер одним словом «*Таїнство*». Таким чином, слово «*таїнство*» є умовним терміном, загальною формою, загальним знаком. Але такий спосіб групування багатьох думок в одному загальному понятті, і відповідно цьому поняттю слові, могло

¹² Дебольский Г. Православная Церковь в ее таинствах, богослужении, обрядах и требах. – М., 1994. – С. 69.

до певного часу і не бути, хоча і були завжди усвідомості Церкви всі ці думки й уявлення про Таїнства. Думки і уявлення могли існувати не згрупованими, як існували і всі предмети, яких вони торкалися. Думки могли мати характер конкретних уявлень про кожне з семи Таїнств, як вищу священнодію, що подає особливу благодать в чуттєвому знакові і образі, а значить важливіше за інші богослужбові дії. Також можливо, що древні св. Отці могли надати зв'язок між деякими Таїнствами, дивлячись на них не з точки зору загального між всіма священнодіями, як ми тепер бачимо, а з точки зору того зв'язку, який існує між деякими Таїнствами за часом їх служіння або в якихось інших відношеннях. Так, наприклад, Таїнства могли групуватися наступним чином:

*хрещення, миропомазання і євхаристія;
шлюб і євхаристія;
покаяння і євхаристія;
священство і покаяння;
покаяння і соборування.*

Перша, друга і третя групи – це з'єднання Таїнств за часом їх служіння, четверта – за одночасному встановленню їх самим Господом, п'ята – за характером того і іншого Таїнства (покаяння і соборування). Вся різниця між древніми Отцями і нами могла залежати лише від того, що св. Отці не ставали на нашу точку зору. Для того, щоб з'єднати всі сім священнодій під одне загальне поняття, потрібно зосередити свою увагу виключно на них одних. Порівнювати одні з другими, взяти те, що є між ними подібне і дати цьому одну назву. Подібних завдань Отці Церкви могли не задавати собі, а тому саме вони могли і не відстоювати ту точку зору, якої стали придержуватися богослови в наступні часи¹³.

У творах святих Отців порівнянно зі Священним Писанням вчення про Таїнства розкриті більш глибоко й системно, хоч також у дусі Священного Писання. Так що святоотцівські роздуми є ніби великим і обширним коментарем у коротких виразах св. письменників про цей предмет. Щоб побачити, який ступінь розкриття вчення про Таїнства у творах св. Отців і письменників Церкви, а також у чому були особливості цього розкриття, треба звернути увагу на обставини, серед яких св. Отцями і Вчителям Церкви перших віків доводилося жити і пра-

¹³ Дис. 86. Нежданов В. О благодатном обновлении и освещении жизни Христианской чрез Таинства. – К., 1843. – С. 27.

цювати. Ці обставини включали в себе постійну боротьбу з ворогами зовнішніми і внутрішніми, як то: язичники з одного боку, ересі і розколи з другого.

Християнство, як сукупність богооткровенних істин, даних Богом, і положених у Церкву Христову божественним її Засновником правил церковно-богослужбового устрою і управління, що з'явилися не шляхом звичайного історичного розвитку, а принесені на землю втіленим Сином Божим. Християнство не було плодом юдейства чи язичництва, не справою людською, а діянням Божим. Воно з'явилося для того, щоб замінити собою те неправильне релігійне життя язичницького світу, яке в часи явлення Христа Спасителя цілком виявило свою внутрішню неправдивість, втративши владу над розумом і серцями людей і довівши світ до натяжного стану сумніву і навіть відчаю. Та все ж християнство зустріло надзвичайно сильну протидію в язичницькому світі.

Не маючи більше влади над серцями людей, язичницька релігія всетаки тримала людей силою звички, що замінила в язичницькому суспільстві сердечну привязаність також почуттям національного самолюбства, що древні релігії, це як витвори славного минулого. Проте найбільшою причиною був сам порядок життя древнього світу. У ньому заключалось джерело тієї сильної ненависті, яка змінила в язичницькому правлінні і суспільстві почуття зневаги до християнства і яка виразилася в жорстоких гоніннях на християн. Причиною ненависті була тривога за саме існування громадського суспільства древнього світу через появу нової релігії, що проникла основами, протилежними древнім основам, і зрушила відповідно самі підвалини всього складу древнього життя. Саме це головним чином викликало в язичниках ненависть до християн. Християнство дійсно вносило в нього, за пророчим словом Христа Спасителя, не меч, а мир¹⁴.

Подарувавши людству нові основи релігійного світогляду, воно витіснило не тільки язичницькі погляди і поставило на їх місце нові, але й змінило весь склад життя. Розрушивши старі, створило нові форми: наука, мистецтво, держава, життя сімейне – все це змінилося під впливом нових християнських основ. Проте християнство не зразу змінило обличчя древнього світу. Довго воно жило в ньому, як живий протест, проти всього існуючого. Християнство завжди, з самого початку свого

¹⁴ Дамаскин (Папандреу), митр. Православие на пороге третьего тысячелетия. – К., 1999. – С. 256.

існування, маючи своє вчення, своє богослужіння, свої правила життя і навіть звичаї, ревно оберігало себе від впливу всього язичницького. Оберігало своє вчення від вторгнення язичницьких понять: боротьба з ересями взагалі і з гностиками в особливості. Відраза древніх християн від усього язичницького виразилася в багатьох досить конкретних фактах. Цим пояснюється, наприклад, особливо строге, навіть дещо жорстоке, ставлення древньої Церкви до християн «які займаються роботою» в язичницьких святах і церемоніях. Їх відлучали від Церкви, навіть тоді коли вони займалися цим з необхідності. У буденному своєму житті християни не виконували язичницьких звичаїв. Через це в народі появилася неприязнь до них, і це робило їх людьми підозрілими в очах суспільства. Така неприязнь у стосунках між християнством і язичництвом цілком зрозуміла. Чогось іншого і не могло бути в епоху гонінь і боротьби за життя та смерть. Тому св. Отці і церковні письменники в древньому світі старалися розкривати християнське вчення про Таїнства з тої сторони, з якої воно було найбільш підходящим для древнього суспільства. Тобто зі сторони зближення існуючого в християнстві та того, що існувало в язичництві. Такі паралелі є і в Тертуліана, хоч він дивився на все язичницьке, як на справу рук диявола. На подібність християнських священнодій з язичницькими містичними діями вказували всі апологети християнства, не дивлячись на непогодження в поясненні причин цієї подібності. Мова, звичайно, йшла про подібність зовнішню, з'єднану з різницею по суті¹⁵.

Робили подібні зближення і ті, котрі подібно до Тертуліана в язичницьких містеріях бачили справу рук диявола, що копіює, і за його словами, Таїнства християн для більш зручного спокушення язичників. Так і ті, які допускали, що язичницькі містерії, разом з древньою філософією, містять у собі розсіяні частинки істини, за допомогою яких Промисел Божий керував язичницьким світом і підготовлював його до прийняття християнства. Робити такі зближення між предметами, по суті зовсім різними. Св. Отців і письменників Церкви заставляли апологетичні й катихитичні цілі. З одного боку, апологети турбувалися про захист християнства і тому повинні були навіть, якщо ненавиділи все язичницьке, подібно до Тертуліана, показувати, що хрис-

¹⁵ Робертсон (Джемс Креджи). История христианской церкви от апостольского века до наших дней / Пер. с англ. А.П. Лопухина. В 2 т. – СПб., 1890-1891. – Т. 2. – С. 1135.

тианство своїм вченням не вводить чогось нового, чого нема в інших релігіях, що якщо в язичництві існують містерії, то чому б не бути християнським Таїнствам, чому християнам не хреститися, якщо і в язичників є містерія очищення і т. д. З іншого боку, катехети, стараючись поширювати християнство серед язичницького суспільства, особливо освіченого, повинні були християнське вчення і все взагалі християнство показувати з того боку, з якого воно було найбільш зрозумілим для людей, що виростили в язичницьких поняттях. Саме з боку подібності з тим, що існує в язичництві, для того, щоб уже після цього, вказати на глибокі і суттєві відмінності¹⁶.

Отже, боротьба з язичницьким світом, що випала на долю св. Отців, апологетів християнства, вимагала в них викладати вчення про Таїнства – то противопоставляючи, то співставляючи язичницьке з християнським. Така паралельність відобразилась на загальних способах розкриття вчення про Таїнства у св. Отців та апологетів. Оскільки найбільш близька паралельність могла існувати між першими тільки трьома Таїнствами (хрещенням, миропомазанням і євхаристією) і між трьома ступенями деяких з язичницьких містерій, то св. Отці древньої Церкви завжди і ставили на перший план ці три Таїнства, займаючись найбільше розкриттям їх змісту, порівняно з іншими Таїнствами. Ймовірно, це одна з причин, чому в перші віки розкривали найбільше вчення про перші три Таїнства і чому переважно їх називали Таїнствами. Крім того, розмірковуючи про християнські Таїнства, св. Отці та апологети повинні були говорити мовою свого часу, тобто використовувати вислови, взяті з язичницької містичної мови. Робилося це не тільки для того, щоб бути зрозумілим для своїх сучасників але і за необхідності, оскільки слово – це знак, що завжди береться з існуючого в оточуючому світі. Ось чому св. Отці та апологети деколи і добровільно, змушені були брати слова, якими язичники висловлювалися про свої містерії.

Зараз вчення про Таїнства повністю сформульоване. Причому слово «*Таїнство*» стає умовним терміном, з яким з'єднується відповідний зміст. А те, що Таїнства, і саме їх число (*сім – Б. Т.*) існували в церковній практиці в найдревніший період християнської Церкви, то це не підлягає сумніву. Протестанти мають рацію в тому тільки відно-

¹⁶ Дис. 27. Ботвинский Е. О седмиричном числе Святых Таинств в Православной Церкви. – Б.м. Б. г. – С. 33.

шенні, що в древніх церковних письменників, дійсно, не зустрічається формули, що Таїнств саме сім, не зустрічаються також приклади, щоб один св. Отець чи письменник Церкви говорив одночасно про всі сім Таїнств. Проте письменник другого віку Тертуліан говорить:

«Не роздумуючи, скажу, що самі писання існують по волі Божій, так що дали привід єретикам до того, чого не могло бути без писання, як читаю: подобає і єресям бути. Але ким задумується суть того, що служить до появи єресей? Дияволом, який старається перекручувати істину, який навіть «подражає» діям божественних Таїнств (sacramentum) утайнах ідольських. І він погружає деяких, як своїх віруючих, поручається за очищення гріхів після купелі, запечатує там своїх воїнів на чолах, торжественно звершує і приношення хліба... поставляє верховного жерця, при шлюбі жінки єретичні осмілюються сперечатися, вчити, молитися за інших, робити заклинання, брати на себе зцілення, а може і хрестити»¹⁷.

Можна здогадатись, що Тертуліан говорить тут про всі сім Таїнств: про погруження або Хрещення, про очищення після купелі, тобто Покаяння, про принесення хліба, тобто, Євхаристію, про запечатання на чолах, тобто Миропомазання, про поставлення жреця, тобто Священство, про Шлюб і, накінець, про зцілення, тобто Єлеопомазання.

Вже в лютеранському вченні про Таїнства давалася думка, що благодать незалежна від Таїнств. Але прямо це висловлювалось таким чином, що виходило, ніби вона і залежна і не залежна, тому що хоч віра і пробуджується в людини її особистою участю в Таїнстві, але в той момент, коли завершується Таїнство. У реформаторстві, з його вченням про безумовне покликання, не залишилося місця для думки про залежність благодаті від зовнішніх дій Таїнства, у якому б то не було відношенні. Зрозуміло, що якщо благодать сповіщається тільки вибраним, то вона не може бути присутня в чуттєвому знакові.

«Бог, – говорить Кальвін, – діє неминуче в такому випадку, і відкинутий міг би стати в число вибраних, якби під матеріальним хлібом у Таїнстві Євхаристії він споживав Тіло Христове.

¹⁷ Дис. 86. Нежданов В. О благодатном обновлении и освещении жизни Христианской чрез Таинства. – К., 1843. – С. 48.

Значить, відкинутий у Хрещенні омивається тільки зовнішнім чином, а в Євхаристії отримує простий хліб і просте вино»¹⁸.

На думку Цвінґлі і Кальвіна, Таїнства самі по собі беззмістовні знаки, що говорять про неналежність до християнської Церкви¹⁹.

Отож, не дивлячись на акцентування св. Отцями на перших трьох названих Таїнствах, з вищенаведених причин, вони також цілком логічно та послідовно розкривають та тлумачать і інші Таїнства святої Церкви. Сам же процес формування повноцінного вчення про Таїнства відбувається поступово, подібно як і формування всіх інших вчень Церкви Христової, які хоч і коротко окресленні у Священному Писанні і за якими Церква жила з самого початку, однак розкриття їх в повній мірі з вживанням відповідної термінології відбулося дещо пізніше. Тому коли наші брати-протестанти намагаються викривити вчення про св. Таїнства, наче то посилаючись на Священне Писання та життя перших християн, то потрібно пам'ятати, що про початковий період церковної історії набагато більше нам можуть сказати саме св. Отці та апологети, що в цей час так активно відстоювали християнське вчення від усіх, як зовнішніх так і внутрішніх ворогів, і зокрема обов'язково говорили про св. Таїнства. Саме тут ми повинні черпати істину, а не в припущеннях та в людських мудрствуваннях протестантів, які вже далеко відійшли від істинного вчення не тільки про Таїнства та пастирство

Список джерел і літератури:

1. *Біблія*. Книги Священного Писання Старого і Нового Завіту. – К.: Видавничий відділ Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2004. – 1416 с.

Інститут Рукописів НБУ ім. В. Вернадського. Дисертації КДА:

2. *Дис. 27. Ботвинский Е.* О седмиричном числе Святых Таинств в Православной Церкви. – Б.м. Б. г.
3. *Дис. 86. Нежданов В.* О благодатном обновлении и освещении жизни Христианской чрез Таинства. – К., 1843. – 33 лл.
4. *Дис. 394. Энеидов В.* О присутствии Тела и Крови Христовой в Евхаристии. – К., 1843.

¹⁸ *Огицкий Д., Козлов М., свящ.* Православие и западное христианство. – М., 1999. – С. 67.

¹⁹ *Маграт А.* Богословская мысль Реформации. – К., 1993. – С. 435.

5. *Дис. 630. Стыранкевич К.* О Таинстве Миропомазания. (Историко-археологический очерк). – К., 1875. – 52лл.
6. *Мартин Лютер.* О свободехристианства. 1520 // Источники по истории Реформации. – М., 1906. – Вып. 1.
7. *Дамаскин (Папандреу), митр.* Православие на пороге третьего тысячелетия. – К.: Видавничий дім Альтернативи, 1999. – 288 с.
8. *Дебольский Г.* Православная Церковь в ее таинствах, богослужении, обрядах и требах. – М.: «Отчий Дом», 1994.
9. *Маграт А.* Богословская мысль Реформации. – К., 1993. – 544 с.
10. *Огицкий Д., Козлов М., свящ.* Православие и западное христианство.–М., 1999.
11. *Робертсон (Джемс Креджи).* История христианской церкви от апостольского века до наших дней / Пер. с англ. А.П. Лопухина. В 2 т. – СПб.: Тузов, 1890-1891. – Т. 2. – 1290 с.

